

A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI MINISTER JELENTÉSE A KÖZOKTATÁSNAK 188²/₃—188³/₄. TANÉVBEN VALÓ ÁLLAPOTÁRÓL.

Ez alkalommal is örömmel kezdjük a ministeri évi jelentés ismertetését, mivel tanügyünk országos haladásáról tanuskodik. A jelentés szervezete az eddigi; volumene valamivel kisebb, mint a múlt évi, a minnek csak örvendhetünk, mert nem vagyunk kénytelenek végetlen adathalmazban tuszkálni, hogy valami eredményt kihalászszunk; sőt jelenleg is sok felesleges munkától, különösen a nem lényeges százalékozástól megkímélhetette volna az illető összeállító mind magát, mind minket.

Az I. szakasz (szól a népiskolák állapotáról), a népoktatás tényezőit részletesen tárgyalja a jelentés, kiterjeszkedvén az elemi és felsőbb nép- és polgári iskolákra, a tanító-képezdekre, az ipari szakoktatásra és annak eszközeire.

A tanköteles 6—15 éves növendékek száma a megelőző évhez képest 27,150 gyermekkel szaporodott; ha ez valósággal így van, örvendetes szaporodását jelzi hazánk népességének, s ha a 7 megelőző évben 95 ezer s egy néhány százban megállított gyarapodás iránt kételkedésünknek adtunk kifejezést, most örömmel fogadjuk a feltüntetett gyarapodást, habár még ezt is magasnak s annálfogva némileg természetellenesnek találjuk.

A 2.242,537 tanköteles növendék közül nem járt iskolába 485 ezer 701 gyermek, vagyis 21.66%. Bár jelentékeny e százalék, még sem aggasztó, mivel a népiskolai törvény hozatala óta e tekintetben folytonos javulást lehet constatálni még a megelőző évhez képest is csaknem 2% javulás mutatkozik. A javulást a jelentés nagy részben az iskolákat fentartó testületek, tehát az egyes vallásfelekezetek ez ügyben tanusított intézkedésének tulajdonítja.

Vallásfelekezeti tekintetben az iskolába járást illetőleg első helyen állanak az ágostai hitvallásuak; az unitárius vallásu 9574 tanköteles gyermek közül 7248 járván iskolába, tehát 2327 nem járván, a negyedik helyre soroztatunk, ámbár egyházi uton szerzett adatainkal összehasonlítva a jelentés vonatkozó adatait, ezek igen magasak s alig felelnek meg a valóságnak; de azért a tankötelesek és tényleg iskolába járók aránya marad s éppen ezért köteleességünk E, Főtanácsunknak a gyermekek iskolába járására nézve hozott intézkedését a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel végrehajtanunk.

Nemzetiségi tekintetben a gyermekek iskolába járását illető arányok szerint első helyen állanak a németajkuak, azután következnek a tótok, a magyarnyelvűek a harmadik helyre sorozhatók.

A szorgalmi idő megtartását feltüntetendő adatok a megelőző év-

hez képest némi hanyatlást tanusítanak; míg ugyanis az 1882. évben az iskolába járó gyermekek közül 19.06%, az 1883. évben 20.43 % nem járt a törvény által megszabott ideig iskolába, az-az nem állott zárvizsgára. E tekintetben is azonban az 1869. év óta lényeges javulás mutatkozik. Részünkről attól tartunk, hogy az utolsó évben feltüntetett haladás még fokozódik; népünk napról-napra kénytelenebb levén a megélhetésért a nagyobb gyermekek munkáját tavasz kinyíltával értékesíteni; most is az ismétlő iskolába köteles, tehát nagyobbacska gyermekek hagyják félben nagyobb számban az iskolát.

A napi mulasztás mindig sok, a csaknem 21 millióra menő mulasztás fáradságos és szerintem felesleges kiszámításából azt az örvendetes eredményt látjuk, hogy 34,005 fnt 94 kr. büntetéspénz gyűlt be, mely összeg iskolai célokra, jelesen 12 ezer forintnál több szegény gyermekek segedelmezésére fordíttatott.

Az iskolák jellegét feltüntető szakaszban látjuk, hogy az országban még 270 oly község van, melyben nincs iskola, s így az iskola nélküli községek száma tizenkilenczettel szaporodott. A hullámzás leginkább Bihar- meg Hunyadmegyékben történik, míg ugyanis e két megyében 31 község létesített önálló új iskolát, addig 26 községben megszűnt az iskola. E kimagyarázhatlan ingadozás azonban gyanút keltheti, hogy e megyékben s általában gör. kath. meg gör. kel. egyházak játékokat üznek az illető kimutatásokkal; papírosan iskolákat teremtenek és iskolákat szüntetnek meg; és a gyanút kelti továbbá az, hogy az országban még tanító nélkül levő 90 iskola e vallásfelekezetek kebelében van; s továbbá azt, hogy oly iskolák, illetve helységek, melyekben az ezen felekezetek tanítóképezdéből egy évi képzés után kikerült legények, ha egy évben párszor megfordulnak, ott már iskolát jeleznek.

Általán egy év alatt 97 iskola létesült.

Jellegre nézve volt:

állami	423
községi	1,793
felekezeti	13,675
magán jellegű	167
egyleti	32

együtt: 16,090

E kimutatás szerint a népiskolák közül 85% még mindig a felekezetek kezében van. A részletes kimutatás szerint a róm. meg gör. katolikus, az ágostai meg unitárius felekezeti iskolák száma apadott, a többi felekezetekéinek pedig gyarapodott. Az állami iskolák számában 6, a községiek számában 30 szaporodás jeleztetik.

A ministeri jelentés azon adatára, hogy az unitárius hitfelekezet két iskolát veszített (Szőkefalván meg Rákoson), de egyet újat szervezett Bözöd-Ujfaluban, megjegyezni sietünk, hogy a bözöd-ujfalvi unitárius felekezeti iskola nem új; létezett azon eklézsia régi alakulása óta, csak hogy az illető közeg most vette be elsőbb ro-

vatba. A más kettőnek megszűnése ötletéből megjegyezzük, miszerint a népiskolai országos törvény alkotása óta az akkor létezett 100 unitárius felekezeti iskolából 45 szűnt meg felekezeti jellegű lenni; ennek kulcsa az, mert unitárius egyh. kormányunk a tanítás és iskolatartás jobb módon leendő eszközölhetéseért készséggel nemcsak heléegyezett, sőt oda kívánt hatni, hogy az egyes ekklézsiák e cél eléréseért csatlakozzanak sikert biztosító tényezőkhöz; ennek nyomán az egyes ekklézsiák szerződtek az illető községekkel, szerződtek az állammal a népoktatás ügyének emelésére, hol az állam, vagy község önállóan jobb népiskolát állított, az ekklézsiák azonnal megszüntették felekezeti iskoláikat; apadás helyett tehát valósággal csatlakozás történt.

Az állami iskolák számában, mint mondók, 61 szaporodás jeleztek. Ezek közt új iskola 22. Községi helyett állami lett 16; a többiek felekezeti vagy magánjellegűek helyett állítottak; hazánk Erdélyrészében az évben, melyről a jelentés szól: Torda-Aranysmegyében állított az állam több népiskolát, számszerint hatot, de a maros-ludasit megszüntette.

Az állami népiskolák számának szaporodásán bámulnánk, ha nem tudnók, hogy nálunk a napi eszmeáramlatok adják a működés irányát. A népoktatásról szóló törvény megalkotása után az intéző körök Belgium népoktatási törvényét véve idealul, községi iskolák állítására adták ki a jelszót; a közoktatási állami közegek csak községi iskolák állításában buzgolkodtak; legkönnyebb mód volt az egyes felekezeti jobb népiskoláknak állami segélyvel községivé változtatása; ez áramlat nem felelvén meg a központosítás céljainak, áramlattá vált az állami iskolák állítása; most már 16 községtől vette el az iskolatartás terhét az állam.

Elvileg barátai vagyunk a belga rendszernek; azt állítjuk, hogy ha tankötelezettség van, a tankötelesek oktatásáról az egyes községeknek kell gondoskodni. Ám de a törvényt Belgiumban is, hol sajátlag egy vallás és csak két nemzetiség van, csak úgy hajtották végre, hogy a községek a kebelükben levő egyházi iskolákat adoptálták, községiékké nyilvánították, azokat segedelmezték oly módon, miként az unitárius felekezeti iskolákkal történt, miként tennebb elmondók. De hazánkban az iskolák számáról fennebb közöltük adatok szerint a népoktatás ügye mindamelllett, hogy a törvény a polgári népoktatás cadreét beállította, a népművelés ügye, mondhatni, a vallásfelekezetek kezében van.

Az állami iskolák állítása, valamint a községiékek segedelmezése ugyszólva igazságtalanság, hisz míg 243 oly község, melyekben állami iskola van, az 5% csekély iskolai adón kívül egészen, az államilag segélyezett iskolát tartó kevészszámu községek pedig részben fel vannak mentve az iskolatartás terhei alól, addig a többi községek és vallásfelekezetek tagjai a mellett, hogy saját iskoláik fenntartásáról gondoskodnak, adójukkal kötelesek a mentesített községekért az állampénzlárból kiaadandó összeget fedezni.

Jól tudjuk, hogy a törvényhozás felhatalmazta a közoktatási

kormányt, hogy a hol szükségét látja, állami költségen népiskolákat állíthasson, de a törvényhozásnak e felhatalmazásban csak az lehetett célja, hogy oly helységeben, melyekben több felekezet van, s a melyek felekezeti és nemzetiségi tekintetéből mindnyájan iskolát tartanak fenn, de a mely iskolák természetesen gyengék lehetnek, oda az állam jó állami iskolát állítson, ezt a tanügy érdekében s a felekezeti meg nemzetiségi velleitások megszüntetéseért helyesnek tartjuk, valamint az általános művelődés és humanitás szempontjából azt is helyesnek tartjuk, hogy az állam az oly kis és annál fogva szegény tényezőket is segítse, a melyek magukra nem bírják az oktatás terhét hordozni.

Tapasztalataink szerint a törvényhozás e lehető célzataira az állami népiskolák állításánál nincs tekintet.

Ennek a fejezetnek b) meg c) pontja a felsőbb népiskolák meg a polgári iskolák viszonyait tárgyalja; céljaikra szerintünk két különböző intézet, szervezetükre rokonok, csaknem testvérek; sorsuk és ügyük folytonos ingadozás, tatarozás, mondhatnám szennyes mosás, s a mellett a legköltségesebb tanintézetek, s még sem prosperálnak. Igen természetesen! Mert nem dolgoznak céljukra.

Szerintünk a polgári iskolának célja, hogy az iparos pályára, egyszerűen mesterségre és kiskereskedésre menendő növendékek egyeteme legyen, hogy abban az ily növendékek megszerezzék maguknak azt az általános műveltséget, melylyel minden jóra való iparosnak birni kell; a mesterség megtanulására a műhely az iskola.

E felfogásunk szerint a leány polgári iskolát indokolatlan tényezőnek kell tartanunk, mert nem látjuk létezésének logikai okát.

A felsőbb népiskola célja, hogy oly jómódu szülők, kik gyermekeiket nem szándékoznak magasabb szakképzésben részesíteni, hanem azt akarják, hogy vagyonukhoz mért műveltséget szerezzenek; ez intézetbe adhatják gyermekeiket a maguk céljuk szerint való ki-művelésért.

Örömmel üdvözljük azt az áramlatot, miszerint a felsőbb népiskolákat sajátlag magasabb leányintézeteknek tekintik s tekinti közoktatási kormányunk is. Ezt mutatják a jelentésben feltüntetett tények és adatok.

A 68 felső népiskola közül fiuk számára volt 20, leányok számára 48. A 3080 növendék közül 612 fiu, 2468 leány, négyannyinál több leány, mint fiunövendék; az iskolák V. meg VI. osztályaiban nem is volt fiu növendék.

A 68 ily iskola közül állami volt 15, az államtól segélyezett községi 20, a többiek felekezeti, magán vagy tisztán községi voltak.

Az iskolák száma a megelőzőtt év óta, tehát egy év alatt 6-tal apadott, csak azt nem értjük, hogy bár ez apadás nyomán a tanítói létszám 48-czal apadott, a fentartási költség mégis csak 5948 frttal apadott. A növendékek számában 300 apadást jelez a jelentés.

Fennebb ez intézeteket költségés intézeteknek mondók; a je-

lentés csak 7 fiu és 6 leányiskoláról nyújt részletes adatokat és ismertetést, de ez eléggé igazolja állításunkat.

Az ily intézetekre az állampénztárából kiadatott 170,445 frt., tehát 61,940 frttal több, mint a megelőző évben. Ebből az látszik, hogy ezen speciális s inkább az illetők egyéni érdekeinek szolgáló intézetek fentartói a költségeket egyre hárintják, az államra.

Az intézetek költséges volta még inkább kitünik az állami felsőbb népiskolákra vonatkozó adatokból: A fiuk számára állított 7 állami intézetben tanult 102 növendék; ezen iskolák kiadása 25,841 frt; egy növendék tehát 250 frtba kerül. Még feltűnőbb a visszáság, ha az egyes iskolák népességét vesszük tekintetbe. A dicsőszentmártoni iskolában van 9 növendék, egy növendék került 301 frtba; a bánffy-hunyadi iskolában van 7 tanító, 10 fiu, 4 leány-növendék; egy növendék került 329 frtba; Halmiban (Ügocsamegyében) 11 növendék, egy növendék került 418 frtba.

Ez adatok nyilván mutatják, hogy ez intézetek létezése nem indokolt, nem természetes. A közoktatási kormány és illető közegek ez iskolákat különféleképpen módosítják és iparkodnak hasznosakká tenni; majd ipartanmühelylyel, majd gazdasági tanfolyammal, majd mindkettővel egyesítik, még sem prosperálnak, népességük még sem szaporodik, bár hamár 10 év óta fennállanak.

Ez éppen jól van így, legalább nem szaporodik a szerencsétlen emberek száma. Az ily iskolákból kikerült növendékeknek nincs helyük az életben, s ha vagyonukból nem tudnak megélni, az élet nyomorultjai lesznek. Azok az iparosok kapnak alkalmazást, a kik az ipart mesterek alatt mühelyben tanulták, azok alkalmaztatnak gazdaságokban, kik gazdasági tanintézetekben tanultak. A felsőbb népiskolák számára nincs hely, nincs kenyér.

Az állami felsőbb leányiskolák viszonya kedvezőbb. Növendék van kellő számban, van miért reájuk költeni, csakhogy az illetők is vennének nagyobb részt a költségekben. Különbön költséges intézetek; a budapesti felsőbb leányiskola, melynek 330 növendéke van, ez évben 53 ezer frtjába került az államnak.

Polgári iskola volt ez évben 129; a mult évhez képest ez intézetek számában 3 gyarapodás van; a tanulók száma 11,570; a megelőző évhez képest a fiuk számában 237, a leányokéban 122 apadás van.

A polgári iskolákra kiadatott összesen 820,532 frt., melyből 339,347 frt. az állam pénztárából fedeztetett. A megelőző évhez képest az állami pénztárból 77,786 frttal adatott ki több, mint a megelőző évben.

Tisztán állami polgári iskola volt 25; ezek közül 13 fiuk, 12 pedig leányok számára; a tanulók száma 1748 volt, tehát átlag 70 növendék esik egy iskolára. Ez iskolák fentartására az állampénztárból 120,565 frt. adatott ki.

A növendékek közt a fiuk száma 6206 nagyobb a leányok 5364 számánál, a mit nagyon természetesnek találunk.

A 4. pontban az iskolák egyéb tényezői nyernekel méltatást. E

szerint tisztán fiú-iskola volt 978, tisztán leány 1134. Vegyes 13978. Mivel pedig a törvény szerint a fiúk a leányoktól elkülönítve tanítandók az összes iskolákból csak 7% felelt meg a törvény e kívánalmának s ez a százalék is, bizonyosan a felsőbb nép- és polgári iskolákra esik; a sajátlag vett népiskolákat vegyeseknek nézhetjük mind; károsnak is tartjuk — törvénybe igatni oly intézkedést, melyet nem lehet, sőt nem is volna helyes életbe léptetni.

A háromféle népiskola közül járt	
az elemi népiskolákba . . .	1.335,251 gyermek
az ismétlő iskolákba	378,683 " "
felső nép- és polgári iskolákba	14,650 " "

A következő pont a tanítás eredményét méltatja, de mivel a rubrikába nem foglalható eredményrel rubrikás korunkban nem igen bajoskodunk, a jelentés is csak rubrikába szorítható tényekre terjed ki, feltüntetvén e tényezőknél, milyenek a taneszközök terjesztése, a néptanítók lapjának megküldése stb. stb. Örvendetes jelenségnek látjuk, hogy 10102 iskola mellett van kert, vagy faiskola. A jelentés kiemeli, hogy 1000 iskolánál tanítotott valamely házi iparág s 59 iskola mellett volt rendszeresen működő tanműhely. Részünkről ez utóbbi tényezőnek éppen nem örvendünk, sőt sajnáljuk, hogy bár csekély mértékben, de mégis él van adva, tapasztalatból tudván, hogy az egész ipari tanítás csak ámitás.

Az e pontban méltatott tényezőkre vonatkozó két rovatot nem értünk s nem tudjuk, hogy miután csaknem 15 év óta munkálkodunk a népnövelés ügyében, miként lehetséges, hogy rovat legyen arra, hogy az iskolákból kilépők közt hányan tudtak írni és olvasni; ma már 6 évi iskolázás után minden kilépő növendéknek kell tudni írni és olvasni, s azok az iskolák, melyekből a 11,324 csak olvasni, de írni nem tudó, s a 22,598 gyermek, a kiknek e részben való képzettségét nem lehetett megállítani, kikerült, — mint rossz iskolák elítélendők.

Az iskolák tannyelvét illető rovatok szerint magyar tannyelvű iskola volt 7743; magyarral vegyes 2814, másnyelvű 5533.

A magyar nyelvet 3786 nem magyar ajkú iskolában tanították jó sikerrel.

Az iskolai épületekre; kertekre, tanítói lakokra, tanszerekre, tanítókra vonatkozó kimutatásokról csak jót mondhatunk; hasonlóan a népiskolák fentartási költségeiről, melyek mind gyarapodást tüntetnek fel.

Az V. fejezet a tanítóképezdékre vonatkozik. Volt az országban 71 képezde; ezek közül állami 24; a többi felekezeti, mindenik felekezetnek megvoltak képezdéi, csak az unitáriusoknak nem, mert ezek csak állami képezdekben minősített néptanítókat alkalmaznak felekezeti iskoláikba.

Az előbbi jelentés ismertetésekor (Keresztény Magvető XIX. kötet 33. lap) kimondottuk, hogy a felekezetek csak felekezeti féltékenységből tarthatják fenn képezdeiket, különben állami jó képezdek mellett a felekezeti képezdek fenntartása teljesen indokolatlan.

Tapasztalatból jól tudjuk, hogy a felekezeti képezdek nem felelnek meg a követeléseknek; a jelentésből is látszik. Mig ugyanis az állami képezdek 4 tanfolyammal vannak szervezve, addig a felekezeti csak hárommal s azokból is a jelentés szerint a tanítók nagyobbára a II tanfolyamból lépnek ki a tanítóságra, tekintetbe véve, hogy az illetők minő kevés készültséggel lépnek a képezdebe, bátran elmondhatjuk, hogy az illetők koránt sincsenek kiképezve.

Az állam jogosan megkövetelheti, hogy a ki azzal a joggal bír, hogy néptanítói képesítési okmányt állítson ki, az képezdei növendékeinek oly képeztetést adjon, a milyent az állam ad azoknak, a kiket képeztet.

A VI. fejezetben az ipari szakoktatás állapota van feltüntetve. E folyóiratban már korábban, valamint egyebütt elítéltem azt az áramlatot, hogy nem speciális iskolákban iparágakat, mesterségeket tanítsunk, mert lehetetlennek tartom. Örvendettem, mikor a divatos áramlatot némileg enyhülni tapasztaltam; az áramlat istápolására alapított lap megszűnt; a jelentésből örömmel látom, hogy a pozsonyi ipari tanítóképezde megszűnt. Azonban megbotránkozva látom, hogy több állami képezde mellett ugynevezett tanműhelyek voltak berendezve; hogy népiskolákban is foly iparos oktatás. A türelmes papírra eredményül az illető előadók sok mindent felírtak ugyan, a bejelentési ivekbe is be lehettek vezetve, csak az a kérdés, a természetben meg voltak-e azok s minők voltak; lám például Szabadkán „szövés és csipkeverés, továbbá a kézi- és gépiparágak gyakorlása mellett, leginkább a délvidéki házi iparágak sajátos fajtaít iparkodott szakszerűen fejleszteni.“ Ha ez nem ámitás, hanem valóság, kérdjük, miként birta ezt a számtalan iparágot, mesterséget, habár segédekkel is, egy tanító 80 képezdei növendéknek tanítani, minő helyiségben, mely időben.

A budai állami középiskola, valamint a kassai gépészeti középipariskola kezd megnyomulni, mindeniknek van kellő számú növendéke.

A növendékek erkölcsi magaviselete, valamint előmenetele kiélegítő. Az elsőbe 98 növendék nyert oktatást; nemzetiségre 93 magyar, 2 német, 1 cseh. Örvendetes jelenség, hogy magyar ifjaink közül mind többen lépnek a pályára; örvendetes jelenség, hogy a kézi nehéz munkát igénylő pályán 35 zsidó növendék van. A kassai gépészeti iskolának 49 növendéke volt.

Kereskedelmi iskola 40 volt az országban, azok közül állami 1, az állam által segedelmezett községi meg társulati 10, a többiek társulatiak, magán jellegűek, sőt van 3 felekezeti, a mi indokolatlan. A 159,079 fentartási költségből csak 29,525 frotot kellett az állampénztárnak fedezni. A tanulók száma 3793 volt; ezeknek legnagyobb része kereskedő inas.

Az országos tanszermúzeum biztosabb gyarapodhatásáért a közoktatási kormány a múzeum számára egy mechanikai műhelyt létesített.

Ismerteti a jelentés az évben tartott képviseleti tanítói közgyűlést, mely 6 napig tanácskozott. 286 tag volt meghiva reá.

Én azt hiszem, hogy a nagy gyűlésen megvitattott, a jelentésben jelzett kérdéseket jobban meg lehet vitatni a sajtóban és kisebb tanítói üléseken. Az Eötvös-alap ügyen kívül semmi indokát sem látom az ily népes gyűléseknek.

A jelentés második része a középiskolákról szól.

Ily intézet volt az országban az 1883/4 tanévben 178; melyek közül gymnasium 145; reáliskola és reálgymnasium 33. A megelőző évhez képest az összes szám nem változott; de a gymnasiumok száma kettővel gyarapodott, az által, hogy a pancsovai állami reáliskola, meg egy helvét hitvallásu reálgymnasium, átváltoztak gymnasiumokká.

Örvendünk, hogy a nagyon is kérdéses szükségességű reáliskoláknak, valamint elnevezésöknél fogva is nyegleséget tanusító reálgymnasiumok száma, habár lassan, de mégis apad.

A közoktatásügyi ministerium vezetése alatt állott 116 középiskola; az autonom felekezeteknek 62 középiskolájok volt.

Fejlettségre nézve volt VIII. osztályu 106; VI. osztályu 22; V. osztályu 2; IV. osztályu 44; III. osztályu 4.

Tanuló volt a középiskolákban a tanév végén 37,520.

Egy gymnasiumra esett átlag csaknem 216 tanuló; a reáliskolákban 176.

A megelőző évhez képest a gymnasiumok népessége egyetlen eggyel gyarapodott, és a reáliskoláknál a növendékek száma 239-czel apadott.

Tandíjt fizetett a gymnasiumi tanulók közül 21%, a reáliskoláknál 20%.

Legtöbb tandíjt fizető tanuló volt az ágostaik, meg az unitáriusok intézeteiben.

Segélyben részesült a gymnasiumok 7048-, a reáliskolákban 1057 növendék, tehát az utóbbi fajtájú intézetben aránylag több tanuló részesült segélyben.

Az osztályok népességét tekintve a gymnasiumoknak a népesség arányosan fogy; mig ugyanis az I. osztályban az egész tanulóifjuság 22 százaléka volt, a VIII. osztályban 7%; a reáliskolákban a felsőbb osztályokban aránytalanul; mig az I. osztályban 28% a népesség, a VIII. osztályban csak 4%, tehát a tanulóknak csak csekély száma végzi a teljes reáliskolát.

A tanulók létszámát illetőleg, mint fennebb mondok, a gymnasiumban csak 1 szaporodás jeleztetik. De ez adat téves: ugyanis unitárius növendék 143 van fölvéve, e szerint a megelőző évhez képest a középiskolai unitárius tanulók számában 162 apadás lenne; téves adat.

Az unitárius iskolákról való értesítés szerint a tényleges valóság szerint a a kolozsvári, meg székely-kereszturi gymnasiumokban 228 tanuló volt; tehát 85-el több, mint a mennyi a ministeri je-

lentésben fel van véve; ide nincsenek még beszámítva azon unitárius növendékek, a melyek a különböző más középiskolákban tanulnak. E szerint igazítandók ki a jelentés összes vonatkozó adatai; annyi- val inkább, mert maga a jelentés a nyelvi viszonyokat feltüntető ro- vatos táblázatba 331 magyart vesz fel.

A nyelvészeti, valamint az életkorra, honosságra vonatkozó vi- szonyok apró részletességben vannak előadva; ezeknél még felesle- gesebb a tanulók szülőire vonatkozó viszonyok méltatása, a mit még a szakember is feleslegesnek tarthat.

A tanulók magaviseletére vonatkozó adatok azt tüntetik fel, hogy a gymnasiumokban a viszonyok, habár csekély mértékben elő- nyösebbek a reáliskoláknál; azonban a súlyosabb fegyelmi esetek és ezekkel járó büntetések eltávolítás, kizárás aránylag nagyobb volt a gymnasiumokban.

A mulasztási meg egészségügyi viszonyok hasonló részletes, ke- vésebbé szükséges méltatásban részesültek.

Az előhaladást illetőleg 78% a növendékeknek érvényes, 22% érvénytelen, tehát rossz osztályzattal végezte a tanévet. A jelentés — fájdalom — azon tételt állítja fel, hogy a jelesen és jól végző if- jak száma apad, ellenben a közepeseké növekszik.

Az érettségi vizsgák az új törvény és szabályrendeletek szerint tartottak. A közoktatási ministerium vezetése alatt álló gymnásiumot végezte 1325, más intézetből ily gymnasiumoknál tett vizsgát 51, együtt 1376 növendék. Felekezeti gymnasiumot végzett növendék volt 991: más intézettől jött 11. Reáliskolai vizsgát tett 245 tanfolya- mot végzett növendék; más növendék 6; együtt 2639 növendék je- lentkezett érettségi vizsgára. A nem rendes növendékek mondhatni általában az állami vezetése alatt álló iskolákhoz folyamodnak érett- ségi vizsga tételéért.

A vizsgák eredménye szerint a közoktatási ministerium vezeté- se alatt álló intézetekben jelesen tette le a vizsgát 18%; egysze- rűen 82%. Az első-féle intézeteknél megbukott a vizsgára állottak közül 12%, a felekezeteknél 18%. A reáliskoláknál is 18% bu- kott meg.

A tanhelyiségekre stb., taneszközökre, könyvtárakra, valamint e tanárookra vonatkozó nagyon is részletes kimutatásokban az eddi- giektől lényegesen eltérő jelenségek nem mutatkoznak.

A VI. fejezetben a középiskolák viszonyai tárgyaltnak. A ki- mutatás szerint bevételek volt 3.924,802 frt; a közoktatási minis- terium vezetése alatt álló 116 népiskola bevétele volt 2.952,897 frt; a felekezeti 62 iskoláé 966,905 frt.

Csodálatos összetalálkozás szerint a jelzett összes bevétellel az elősorolt czimenként történt összes kiadás helyesen talál.

A rendes tanári állomások átlag 1506 frt 25 kr. javadalomban részesültek; a helyettesi állomások 714 frtban.

Ösztöndíj gyanánt	3271	tanulónak	161,325	frt.
Segély és jutalom gyanánt	8105	"	196,615	"

Egy tanfolyam egy osztályfentartási költsége átlag a gymnasiumban 2856 frtba került; a reáliskoláknál 4001 frtba.

Egy tanuló került a gymnasiumban 95.07 frtba, a reáliskolákban 165.8 forintba.

A közoktatási minister közvetlen vezetése alatt minden egyes osztály, a kétféle tanintézetek együttvéve, átlag került 3003 frtba; a felekezetek tanintézeteiben 1874 frtba; egy tanuló került az előbbi intézetekben 91 frtban, az utóbbiakban 78 frtba.

E számtételek tanusítván azt, hogy a felekezetek középiskolái átlag kevesebbe kerülnek, mert javadalmak szerint s a jelentés szerint aránylag több tanulót növelnek, s ismét a jelentés szerint a középiskolai oktatás céljaira, ha nem is nagyobb, de mindenesetre oly sikerrel munkálnak, mint az állami, meg állam vezetése alatt álló középiskolák, azért igazságosnak és méltányosnak találjuk a felekezeteknek azt a kívánóságát, hogy középiskoláik fentartásában az állam segítse.

A reáliskolák kiadásait a számadatokból hiányosan tudván összeállítani, nem tudom meghatározni, hogy egy reáliskola, különösen pedig egy főreáliskola mibe kerül; e jelentésből is azonban látom, s a megelőzőkből tudom, hogy ezek az intézetek nagyon költségesek, sokba kerülnek különösen azért, mert népességök a más középiskolákéhoz mérten csekély. Tekintetbe véve tehát azt, hogy a ministeri jelentés, valamint a megelőző évekre vonatkozó jelentések szerint a reáliskolák népessége folytonosan apad; tekintetbe véve, hogy ez intézetek négy alsó osztályának bevégeztével a növendékek oly tömegesen léptek ki, hogy 100 növendék közül csak 2 végzi a VIII. osztályt, tehát az intézetek csak igen csekély mértékben dolgoznak céljukra, a műegyetemekre való elkészítésre: részemről nem tartom indokoltnak, hogy az állam 17 felső reáliskolát tartson fenn, sőt indokoltnak látom, hogy legalább felét szüntesse meg, s az ezáltal meggazdálkodott pénzzel járuljon a felekezeti gymnasiumok segedelmezéséhez.

A VII. fejezetben, mely a tanári képezdekről szól, sajnálattal látom, hogy némely felekezetek is tartanak fenn ily intézeteket, még pedig papnöveldéikkel kapcsolatban; állami ily intézetek létezése mellett már éppen elfogultságnak kell tartanom az illető felekezetek magatartását. A tényállásnak nem felel meg a jelentés azon adata sem, (108. l.) mely szerint kolozsvári papnöveldénk olyannak jeleztetik, mintha az a lelkész-tanítói s a tanári kettős czélt tartotta volna irányadónak, mert ez intézetünk kizárólag papnövélő intézet.

A budapesti tanárképezdében volt ez évben 44 növendék; szorgalom tekintetében dicséretes és kitünő előmenetelt tanusított 23, jó előmenetelt 21 növendék. Az intézet 40,458 frtba került.

A kolozsvárinak volt 34 növendéke, kik közül 300 frtos ösztöndíjat élvezett 16 rendes tag. Az intézet fentartása 14,531 frtba került.

A jelentésnek a felsőbb tanintézetekre vonatkozó részének méltatását ezuttal elhalasztjuk.

KOVÁCSI ANTAL.

BIXBY JAKAB AMERIKAI TANÁR HAZÁNKRÓL.

Amerikai hitrokonunk, ki a mult őszzsel hazánkat meglátogatta, utazásáról az Unitarian Review havi folyóirat februáriusi számában „A visit to our Hungarian Brethren“ (látogatás magyar testvéreinknél) czimen egy cikksorozatot kezdett meg. A cikk természetesen az amerikai olvasóközönség számára van írva és sok olyant tartalmaz, a mik előttünk ismeretesek, de egyes jellemzőbb részeket közlünk, melyek mutatják, hogy milyen felfogást alkotott viszonyainkról.

Az ember nagyon hajlandó — így kezdi cikkét Bixby ur — oly ígéretet tenni, melynek kivitele az ígérőre nézve hihetetlennek látszik. És így természetesen, mikor Kovács tanár 1882. év végén Meadvilleben arra kért, hogy ha valaha Európába megyek, ne mulasztssam el magyarhoni barátainkat felkeresni, én egész készséggel biztosítottam, hogy ha e nem remélt európai utazásom bekövetkeznék, bizonyára meg fogom látogatni. De e változandó világon többnyire a nem várt történik meg. Ez alkalommal így volt velem is. Amerikai látogatónk eljövele után néhány hó múlva én is Európa felé vettem utamat, s egy évi ott időzésem után beválthattam ígéretemet.

E bevezető sorok után leírja Drezdától való utját Budapestig. Visegrádot, a magyar Windsort, elragadóan festi, hogy az a legfényesebb királyi lak volt Róbert Károly és Nagy Lajos alatt Európában. Kiemeli Budapest gyönyörű fekvését, nyilvános épületeit, s hogy Budavár dicsőségének tetőpontját Mátyás alatt érte el mind a tudományban, mind a művészetben, s alig csillámlott fel az Augustusra emlékeztető kor Magyarországon, a török pusztítás sötét felhője elborította. Még nincs 200 éve, hogy Budapest felszabadult a török uralom alól, s mégis lakóssága felmegy 400,000-re, s Béccsel és Berlinnel versenyezik nagyszerű épületei, kiterjedt kereskedelme, művészete s tudományegyeteme által, melyen a tanulókat ezrenként számlálják. A magyarok a szépművészetek iránt nagy fogékonyságot mutatnak. A nyilvános téreket a kitűnő hazafiak szobrai díszítik. Az új operaház a modern renaissance építészetnek remek példánya. A képcsarnokban a régi mestereknek válogatott gyűjteményeit találta,

de leginkább gyönyörködött a modern magyar képirók bámulatos műveiben. Munkácsynak remek művei: „Krisztus Pilátus előtt“ s a „Krisztus a Kálvárián“ nagy feltűnést keltettek Párisban, s azóta Európa minden nagyobb városában. Szerencséjére „Krisztus a Kálvárián“ épen az ő ottlétekor volt kiállítva Budapesten s így megláthatta. A mű teljesen méltó arra a dicséretre, melylyel elhalmozták. E jelenetet sok hírneves művész feldolgozta, de ő egyet se látott, mely meghatóbb lenne.

Munkácsy világhírű művész, de kivüle szintén sokan vannak, kiknek művei bámulásra ragadják a szemlélt, s kiknek neve előtte, mig Budapestre nem jött, ismeretlenek voltak: Benzurnak, Madarásznak, Székelynek nagyszerű történelmi festményei, Than és Wagner Sándor művei; Markó, Spányi s különösen Ligeti természethű tájfestményei stb. egyikét alkotják a modern festészet legkitűnőbb gyűjteményeinek, melyet Európában látni lehet.

A Margit-sziget leírása után áttér a magyar zenére, s különösen Liszt Ferenczről szépen emlékezik meg. Nagyobb élvezete nem volt annál, mint a mikor a mult nyáron Jénában, Liszt oratoriojának előadásán, melyet a mester személyesen vezetett, jelen lehetett. Azt a hatást, melyet reá a nagy zeneszerző méltóságteljes alakja s az előadás gyakorolt, soha sem fogja elfeledni. A magyar zenéről jellemzően ír, ugyszintén a czigányokról is.

Budapestről siettem Kolozsvárra, — folytatja tovább leírását — hogy a már előre tervezett kirándulást Toroczóra megtehessem. A vonat a végtelennek látszó magyar lapályon vitt keresztül, mely gazdag talajával s törökbuza mezejével a mi nyugati prairinkre emlékeztetett. Petőfi rendkívülig szerette e rónaságot s egy szép költeményben meg is örökitette. A magyaroknak kedves és megnyerő modoruk van az idegennel szemben. Különösen mikor utitársaim megtudták, hegy amerikai vagyok, igen szívélyesek voltak hozzám. Többek között egy református pap, ki az elhunyt püspök temetésére utazott Kolozsvárra, értesülvén, hogy én az erdélyi unitáriusokhoz megyek, szívélyesen megrázta a kezemet, s szépen [nyilatkozott az unitáriusokról. A ref. egyházzól sok értesítést nyertem tőle. Előadása szerint a reformátusok nemcsak számban hatalmasok, hanem a nevelés terén s a politikában is vezérszerepet visznek. Soraik közt több kitűnőség van, mint Tisza miniszterelnök s Jókai, a hírneves író. Megérkezésem után másnap első látogatásomat természetesen, az unitárius vallásközönség fejénél, Ferencz József püspöknél tettem. A püspök igen megnyerő modoru s vallásos kedélyü, s így látogatásom

nagyon kellemes volt. Meleg érdeklődéssel hallgatta a miket az amerikai unitáriusokról beszéltem, s őszinte köszönetét fejezte ki ama nemes adományokért s testvéries támogatásért, mikben a gondja alatt levő egyházat s iskolát az amerikaiak részesítették. A tanári karral én is elmentem a ref. püspök temetésére, a melyen a különböző egyházak mind képviselve voltak. Itt szemtanuja voltam ama szép egyetértésnek, a mely, azt hiszem, máshelyen sehol sem létezik a különböző vallásfelekezetek hívei között.

A ki a magyar unitarismust a maga eredetiségében s legvonzóbb alakjában látni akarja, annak a vidéki ekkleziákat okvetetlen meg kell látogatnia. E célból Kovács tanárral útrakeltünk Toroczkó felé. Az első falu, melyen keresztül mentünk, oláh falu volt. Nagyobb részök a kapu előtt ült reggeli 9 órakor pipázva, mintha már elvégezték volna napi munkájokat. Megjelenésök egyáltalán nem tette reám azt a benyomást, mintha ők a rómaiak utódai lennének. Alsó-Járában az unitárius lelkészt, Siménfalvi Györgyöt, dolgozó ruhájában találtuk. Jóllehet az illető semmit se tudott jövetelünkről, mégis felesége a legizletesebb ebédrel látott el, s egyszerűsmind maga szolgált fel ügyes és serénykezü leányával. Mig az ebéd elkészült, a csinosan berendezett papi telket és gyümölcsöst néztük meg, mely a lelkész szorgalmára mutat. Minthogy a lelkészeknek többnyire nagyon csekély fizetések van, nemcsak szellemi dolgokkal, hanem gazdasággal is foglalkozniok kell. Némely ekkleziában a meszteri teendőket is ők viszik. Szóval a papi hivatal magyar unitárius hitrokainknál nagy önmegtágadást és önfeláldozást követel. Talán ezért kell a felszenteléskor oly szigorú esküt letenni az új papoknak. Itt közli az eskümintát, s elbeszéli az 1849-ki tragikus eseményt a járai ekkleziáról. Leírja a papválasztást, s hogy a nép mennyire ragaszkodik az olyan paphoz, a kit megkedvel. Többen élethossziglan maradnak egy ekkleziában. Nem kell theologiai vitákkal foglalkozni, mint nálunk. Inkább a községnek társadalmi és értelmi fejlődését igyekeznek előmozdítani, s így csakhamar bizalmas barátjai lesznek öregnek és ifjunak egyaránt.

Alsó-Járától Toroczkóig a regényes vidéket szépen írja le. Toroczkónak pedig három levélnél többet szentel, s nagy megfigyelő tehetséggel ír le mindent a legapróbb részletekig, úgy, hogy a népnevelésről, szokásokról, isteni tiszteletről, a házak berendezéséről, iskoláiról s e népnek a nevelés körül szerzett érdemeiről stb. helyes fogalmat szerezhetnek amerikai s angol barátaink.

„E szikla-szigeten“ lakik, mint Jókai nevezi, — mondja Bixby

ur — Toroczkónak értelmes, buzgó, szorgalmas és mértékletes népe, melyet a nagy író „Egy az Isten“ című gyönyörű regényében megörökített. Én ez unitárius községben feltaláltam az egyszerű életet s tiszta hitet, mely épen ellentétben áll a Rómában uralkodó önző világiassággal s üres pompával. Jóllehet a hirneves regényíró e művében is, mint a többiekben, érvényesítette gazdag képzelő erejét, s feltaláló tehetségét, melyek őt keleti Európa Hugo Victorává teszik, de mégis e leírásában gondosan megőrizte az élethűséget, úgy a természeti szépségek, mint a jellemek és szokások festésében. Találónan mondja Jókai a templomban használt öltözetükről, hogy: „Ez a toroczkói templom fődiszitménye. Róma templomait művészi remekiek ékesítik, de a nép benne rongyos és szennyes. A toroczkói templom falain nem ragyog pompa, de azoknak arczai, kik oda gyakran bemennek, a boldogságtól fénylenek.“

Érdekes leírásából egyes részleteket még közölni fogunk.

KOVÁCS JÁNOS.

UNITÁRIUS EGYHÁZ ÉS SZERVEZKEDÉS.

Valamely társulatnak, legyen az egyházi, politikai vagy bárminemű más társulat, élete és előhaladása két fő tényezőn fordul meg: amaz eszmékben való benső meggyőződésen, melyek az illető társulat vezéreszméi, és a külső tevékenység nagyságán, mely amaz eszmék terjesztésére és megvalósítására irányul, a társulat életérdekeit ápolja és előbbreviszi. Nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy az unitárius egyház az első tényezőnek teljes birtokában van; tagjait, legalább nagyobb részt, erős meggyőződés hatja át, magasabb fokú lelkesedés ama hitesezmék iránt, melyeknek az unitárius egyház zászlóvivője. E hitesezméknek oly szép történelmi múltja van, s jelenük oly biztató, hogy lehetetlen az ellenkező feltevésre gondolni is. Azok a vallási nézetek, a melyeket 300 évig csupán a mi elődeink vallottak bámulatos kitartással, már nem szorítkoznak többé ez ország határaitra, hanem más mivelt nemzeteknél is sok ezereknek élet és igazság. S hogy Angliában és Amerikában annyi követőt számlálnak és éppen a társadalom amaz osztályaiban, melyeket magas műveltség, finom izlés, emelkedett gondolkozásmód és fejlett erkölcsiség különböztet meg, csak felemelőleg hathat vallási tudatunkra, erősítőleg meggyőződésünkre. S ha még hozzávesszük, hogy e hitesezméknek megvan az ereje a fejlődésre is; hogy nemcsak, hogy a múlt vérkereszttségét kiállották, s a jelen keresztültüzeléseit is dicsően állják, hanem a fejlődés és haladás minden feltételével rendelkezvén, kilátásteljes jövő biztosítékát hordják magukban: valóban semmi sem hiányzik arra nézve, hogy az unitárius egyház tagjai erős meggyőződést és szent lelkesedést táplálhassanak vallásuk iránt.

Az unitárius egyháznak e szerint, mondhatjuk, az egyik létfenntartó alapja megvan, s hogyha csak erre volna szükség, megnyugvással tekinthetnénk vallási egyesületünk állapotára, s a legszebb reményekkel jövőjébe. De nem kevésbé fontos a másik tényező is: a gyakorlati tevékenység, a szervező hatalom. Egy társulatnak gyarapodása, erősödése kétségtelenül ennek mivoltától függ. És erre nézve már, sajnos, nem mondhatjuk a helyzetet kielégítőnek. Nem azt akarjuk mondani, hogy nálunk hiányoznék a gyakorlati tevékenység. De azt igenis kénytelenek vagyunk mondani, hogy az nem olymértű,